

LIAUDIES DAINA – TAUTOS SIELOS IŠRAIŠKA

(Lietuvių dainų dvasia ir pobūdis)

Platonas, apžvelgdamas menus, kurie labiausiai tiktų jo idealiai valstybei, pasirinko muziką ir būtent choro dainas, lyra ar citra pritariamas, nes „ritmas ir harmonija giliausiai įsiskverbia į sielos gelmes ir stipriausiai ją paveikia. Jie patys yra grožis ir žmogų padaro gražų“¹. Muziką be žodžių ir poeziją be dainavimo Platonas atmeta kaip nemeniškas². Betgi, kaip žinome, grožis Platonui yra tapatus tiesai ir į gėriui, o meditatyvus gėrėjimasis juo atskleidžia amžinąjį grožį. Tad choro dainai iškeltas uždavinys toli gražu neapsiriboja pedagogika, bet apima ir metafizinį-religinį žmogaus perkeitimą.

Tokią reikšmę, teikia dainai ir R. M. Rilke, kai jis į dieviškąjį Orfėjų kreipiasi prašydamas: „Sutvarkyk rėksnius, dainuojantis dieve“³. Riksmas yra girdima nesantaikos objektyvacija būtyje ir tik dainavimas įstengia „sumažinti riksmą, riaumojimą, bliovimą“⁴ ir išlaisvinti tvarinį iš „patrakusio drakono“⁵ būklės. „Kiekviename daikte tūno belaisvis“, – sako Rilke ir skiria muzikai uždavinį jį išlaisvinti.

„Įeik, o muzika, daiktan kiekvienan
Ir išlaisvink iš kiekvieno daikto, kiekvienujų durų
Ilgai ir bailiai laukiančius pavidalus“⁶

Nesunku įžvelgti, kad muzikos išvaduotas „pavidalas“ Rilkei ir choro dainomis perteiktas grožis Platonui reiškia tą pačią žmogaus esmės vidinę formą. Graikų filosofas ir vokiečių poetas sutartinai priskiria dainai perkeičiančiąją jėgą.

Bet kaip ši jėga veikia žmogaus sielą? Kokį poveikį savo ruožtu turi dainos perkeista siela tai pačiai dainai? Daina veikia žmogų iki metafizinių gelmių ir kartu dainą kuria žmogus, jos kūrėjas. Iš to kyla labai svarbūs tarpusavio santykiai, kurių pasireiškimą tautoje nagrinėsime remdamiesi lietuvių liaudies dainomis. Taip tikimės geriau pažinti tiek lietuvių tautos sielą, tiek lietuvių liaudies dainas.

PASTABA. Šiame straipsnyje pateikiamos pagrindinės idėjos didesnio darbo, kuris parašytas BFI (Baltisches Forschungsinstitut – Pabaltijo tyrinėjimų institutas, įkurtas VFR pokario metais. – Vert. past.) pavidimu. Jame lietuvių dainos nagrinėjamos kultūriniu-sociologiniu arba literatūriniu metodu. Šioje dalyje kalbama tik apie dainos vietą lietuvių tautos būtyje ir dainų pobūdį. Dainų formos ir išraiškos priemonių analizė bus pateikta vėliau. Dainų tekstus į vokiečių kalbą išvertė autorius – išskyrus tuos, kur nurodytos vertėjų pavardės.

I. DAINOS VIETA LIETUVIŲ TAUTOS GYVENIME

1. Daina visur ir visada lydi lietuvių

¹ Plg. *Platonas*. Valstybė. Kn. 3: Puota.

² Plg. *Wilamowitz-Mülendorf U. V.* Platon. Berlin. 1919. I. P. 50; II. P. 637.

³ *Rilke R. M.* Sonetai Orfėjui (Sonette an Orpheus). II. 26.

⁴ Ten pat I. 1.

⁵ Ten pat.

⁶ *Rilke R. M.* Ankstyvieji dienoraščiai (Tagebucher aus der Frühzeit). Leipzig, 1942. P. 361.

Lyginant su vizualiniu, vaizduojamuoju menu, liaudies daina lietuvių gyvenime ir pasaulėjautoj užima ypatingą vietą. Lietuvių tauta turi išties turtingą medžio skulptūrą, kuri visų pirma iškiliai pasireiškia koplytstulpių ir kryžių įvairove bei gausumu⁷. Išstobulintas taip pat audimo ir mezgimo menas, kur savita augalinių motyvų stilizacija ir gražūs spalvų deriniai yra susilaukę gero įvertinimo. Taigi neteisinga būtų neigti lietuvių potraukį formai ir vaizdavimo jėgą. Medžiagas, vartojamas pirmykščiaime žmonių gyvenime, lietuviai apdirbdavo su meniniu pomėgiu. Ir vis dėlto meniniai kūriniai iš medžio, akmens ar geležies nėra ta forma, kurioje spontaniškai objektyvuotųsi vidinis lietuvių pasaulis. Vaizduojamasis, vizualinis menas niekada nebuvo gausiai paplitęs lietuviuose: jis buvo ir liko pavienių užsiėmimu. Dažniausiai šie gyveno kaip keistuoliai ir po savo mirties retai palikdavo pasekėjų⁸.

Tuo tarpu daina išties yra visuotinai paplitusi lietuvių liaudyje. Beveik nėra tokios gyvenimo srities, kuri nebūtų apipinta dainomis, nelyginant vijokliais: gimimas ir mirtis, vestuvės ir vardynos, metų šventės, šienapjūtė, rugiapjūtė, linų mynimas, naktigonė. Tylūs, ilgi žiemos vakarai, kai merginos verpia, o vyrai suka kanapines virves, – viskas pradedama daina, daina palydima ir baigiama su daina. Jau XVII a. pabaigoje buvo konstatuotas ir aprašytas natūralus lietuvių liaudies polinkis dainuoti. Ragainės pastorius Th. Lepneris apie tai sakė: visi lietuviai „yra kompozitoriai, savo dainoms kuriantys melodijas, nors kai kurias jie išmoksta ir iš vokiečių. Iš prigimties jie linkę dainuoti ir todėl yra puikūs musici naturales... Daugiausia dainuojamos mylos* dainos, tačiau dainuojama ten ir apie tokius dalykus, kurie jiems ateina į galvą ar esti prieš akis“. Ir čia pat jis išverčia pastoriaus W. Martinuso lotynišką eilėraštį, kuriame kaip tik pabrėžiamas lietuvių liaudies dainos visuotinumai: „Lietuvių liaudie,... tavoji širdis iš prigimties dega meile melodijai, dainai ir rimui; tu geni savo galvijus ganytis dainuodama; nepavargstančiu balsu tu dainuoji eidama, ardama, vestuvėse, krikštynose ir įvairiuose sambūriuose“⁹. Tą patį patvirtino ir kiti folkloristai, kalbininkai ir muzikai¹⁰. „Jei kas yra jojęs ar važiuojęs per Lietuvą, – rašo vienas iš vėlesnių autorių Victoras Jungferis, – tas yra girdėjęs grįžtančių iš darbo pjovėjų, vyrų ir moterų, dainavimą. Gal jis yra stovėjęs prie vienišų sodų, iš kurių vakarais sklisdavo tęsiama ir liūdna daina. Gal jis yra stovėjęs prie upės, kurios veidrodiniu paviršiumi lėtomis bangomis sklido naktinė miško kirtėjų daina“¹¹.

Pažymėtina, kad lietuvis puikiai suvokia savojo dainavimo džiaugsmą ir vertina sugebėjimą dainuoti. Vienoj dainoj kaimo vaikas piktinasi savo kaimynais, prasimanisiais, kad jis nesugebąs dainuoti. Atsakydamas jis giriasi savo dainyno gausumu: jeigu atidarytų dainų skrynelę, tai dainuodamas galėtų nukeliauti nuo Tilžės iki Karaliaučiaus; jei neužtektų dainų, tai traliuotų; jei neužtektų traldužių, tai švilpautų¹². Iš tikrųjų, kai buvo pradėtos rinkti lietuvių liaudies dainos, dažna

⁷ „Niekur pasaulyje, išskyrus gal Tiroly, nėra tiek kryžių, kiek Lietuvoje. Aukšti kaip medžiai (liet. kryžiai yra 4–6 m aukščio – A. Mac.) stovi jie vieniši pakelėse, tarpuežerėse ir kryžkelėse. Guotais stovi jie lietuvių kapinėse, auga šalia kapų tarsi juodos lelijos. Nuo laiko pakrypę, šie aukšti kapų kryžiai yra lyg simboliai mirusiųjų, su kuriais lietuvių tauta kaip jokia kita gyvena nuolatiniam baimingame arba draugiškame sąlytyje, sveikina praeinančius ir pravažiuojančius. Dažnai, ypač žiemą, tampa neįmanoma, kai iš po žemę dengiančio sniego kyšo aukšti, juodi kryžiai, lyg rimtu pirštu motų“ (*Struck H. und Eulenbergs H. Skizzen aus Litauen, Weissrussland and Kurland. Berlin, 1916; plg. Jungfer V. Litauen, Versuch einer Kultursoziologie. Tübingen, 1948. P. 115*). Plg. *Jaroševičius. Lietuvių kryžiai. Vilnius, 1912 (liet. ir pranc.); Varnas A. Lietuviškų kryžių albumas. K.; Mažulis A. Lietuviškas kryžius ir jo kilmė // Aidai. 1951. Nr. 2; Gimbutienė M. Lithuanian crosses: Study of ancient symbolism (rankraštis).*

⁸ Įsidėmėtinas ir toks faktas: lietuvių audimo menas, ir visų pirma juostos, pasižymi spalvų švelnumu ir gyvumu, o lietuvių liaudies plastika yra sustingusi ir šiurkšti, kas vyskupą Tiškevičių 1752 m. paskatino tokius meno kūrinius pavadinti „monstra... habitu gestuque ex toto se abhorrentia“ ir uždrausti vartoti religiniams tikslams.

* Vartojame žodį „myla“ vietoj „meilės“ (Lieben), pabrėždami neerotinį, brolišką-seserišką lietuviškų dainų pobūdį. Meilės – tiesiogine prasme – dainų, kurių, pvz., gausu slavuose, lietuvių tautosaka beveik nežino (*Vert. past.*).

⁹ Dor *Preussische Litauer* (apie 1690); plg. *Junger V. Litauen. P. 68–69.*

¹⁰ Plg. *Rhesa L. Dainos oder litauische Volkslieder. Königsberg, 1825; Nesselmann G. H. Dainos. Litauische Volkslieder. Berlin, 1853; Barisch Ch. Dainų Balsai: Melodien und deutsche Übersetzung litauischen Volkslieder. 2 Bd. I Ieidelberg, 1886–1889; Bezzenberger A. Litauische Forschungen. Göttingen, 1882; Meulen R. v. d. Die naturvergleiche in der Liedernund Totenklagen der Litauer. Leiden, 1907; Tezner F. und H. Dainos. Litauische Volksgesänge // Reclams Bibliothek. Nr. 3/694.*

¹¹ Litauen. P. 36–37.

¹² „O ir pramanė mane bernytį
Nemokantį dainuoti!
Kad atidaryčiau dainų skrynelę

senesnė moteris mokėjo iki 300 arba net 400 melodijų ir pilnus dainų tekstus¹³.

Taigi tikroji lietuviškos sielos objektyvacija yra daina. Lietuviai dainuoja ne dėl meno¹⁴, bet kad pačia daina suteiktų savo gyvenimui būties formą. Todėl jie nedainuoja klausytojams: nedainuojantis klausytojas netoleruojamas. Lietuvių liaudies daina nėra koncertinis kūrinys, kuris leistų nuošaliai ir abejingai jį klausytis; daina yra savotiškas pasibuvimas, buvimas kartu, kuriame turi dalyvauti visi esantieji. Todėl joje nėra paskirų dainininkų ar vedančiųjų, kuriems kartu dainuojantys tėra tik fonas ar palyda – kas, pavyzdžiui, dažnai yra rusų ar ukrainiečių liaudies dainose. Lietuvių liaudies daina iš esmės yra bendrijos daina. Bendras gyvenimas, kurį lietuvių valstietis gyveno kaime, tiksliai atsispindi ne tik jo dainų turinyje, bet taip pat ir jų atlikimo formoje.

Todėl lietuvių liaudies daina nėra negyva jau išnykusios praeities liekana, bet vis dar gyvastingos tautos dabarties natūralus sandas. Liaudies dainų gimimas daugumoje Vakarų Europos šalių yra pasibaigęs. J. G. Herderio teiginys apie vokiečių liaudies dainas – „Mūsų bardų balsas jau nutilo“ nusako apskritai ir Vakarų Europos liaudies dainos likimą. „Tikroji liaudies daina, – sako W. Wiora, – savo išraiška yra esminių tautos sluoksnių nuosavybė“¹⁵. Deja, šiuolaikinės Europos vystymasis eina šių esminių tautos sluoksnių dvasinio svetimėjimo kryptimi: tikrąją liaudies dainą „išstumia bažnytinės, mokyklinės, organizacijų ir gatvės dainos“¹⁶. Liaudies daina užrašoma raštu, įrašoma magnetofono juoston, net dainuojama, bet jos buvimas jau nebėra organiškas liaudies gyvenimo sandas, o tik sustingęs koncertinis numeris scenoje arba radijuje. Tuo tarpu gyvų liaudies dainų esmė yra „ne sustabarėti, bet kisti, ne sustingti, bet sruventi“¹⁷.

Šis liaudies dainos gaivėjimo ir sruvenimo procesas Lietuvoje dar ir šiandien tebevyksta. Iki pat mūsų laikų lietuvių tauta kaip bendrija tebekuria naujas dainas, kurios savo dvasia ir forma yra tikros liaudies dainos. „Man pačiam, – pasakoja V. Jungferis, – vieną dieną žemaičių valstiečių šeimoje buvo padainuota daina, kurią baigus abi šeimos dukterys pažiūrėjo į mane su lūkesčiu. Kai aš pagyriau melodiją, vyresnioji rausdama paaikšino, kad šią dainą per pastarąją savaitę, ji sudėjo kartu su seserimi ir pritaikė jai melodiją“¹⁸. Kiekvienas svarbesnis įvykis tautos gyvenime yra akstinas naujam dainų srautui. Kaip rodo naujausi liaudies dainų rinkiniai¹⁹, Pirmasis pasaulinis karas ir iškovota nepriklausomybė buvo ypač stiprūs akstinai lietuvių liaudies poetų ir muzikų kūrybinei fantazijai. Netgi šiandien esama įrodymų, kad liaudies dainos kūrimas Lietuvoje nėra nutrūkęs. Liaudies kova prieš vergovę ir kartu komunistų valdžios pastangos švęsti savo pergalę kaip liaudies pergalę taip pat objektyviausi dainoje; tokiu būdu atsiradusios vadinamosios miškinių dainos²⁰ ir, iš kitos pusės,

Dainužėms išdainuoti.

Nuo Tilžės miesto iki Karaliaučiaus

Dainužėms nudainuočiau.

O jei n'įstekčiau dainų dainuoti,

Traldužėms nutralduočiau.

Jei nepritekčiau traldu tralduoti,

švilpyte nušvilpyčiau.“

(Plg. Lietuvių poezijos antologija / Sud. J. Aistis ir A. Vaičiulaitis. Chicago, 1951. P. 21).

¹³ Plg. *Krivickienė G. Dainos / Dr. J. Balio įvadas*. Freiburgi: Brsg, 1948. P. 10.

¹⁴ Muzikinis dainos atlikimas ne visada yra tobulas tiek dėl ribotų balso galimybių, tiek dėl muzikinės lavos trūkumo. Todėl Th. Lepneris nėra visai neteisus, sakydamas, kad, nepaisant lietuvių įgimto gabumo dainai, kartais būna „toks kaukimas ir dūzgimas, kad tenka užsikimšti ausis“ (plg. *Jungfer V. Op. cit.* P. 68–69). Sunkiausia lietuviui sekasi dainuoti tolygiu taku. Jungferis taip aprašo savo įspūdžius iš katalikų bažnyčios Žemaitijoje: „Giedojimas buvo sklindinas sulaikomo įkarščio, kas veikė beveik slegiamai. Kartais nutrūkdavo ritminga natų seka. Tonai dingdavo, peršokdavo, susimaišydavo su kitais“ (Ten pat. P. 38).

¹⁵ *Das echte Volkslied*. Heidelberg, 1950. P. 53.

¹⁶ *Wiora W. Op. cit.*

¹⁷ Ten pat. P. 9.

¹⁸ Litauen. P. 52.

¹⁹ *Krėvė-Mickevičius V. Dainavos krašto liaudies dainos, 1926; Norkus J. Karo laikų lietuvių dainos, 1927; Dovydaitis J. Dainos, 1930.*

²⁰ Lietuviškas miškinių dainas – jų tekstus ir melodijas – į Vakarų atnešė vokiečių merginos, kurios pokario badmečiu iš Rytų Prūsijos (ypač nuo Karaliaučiaus) atbėgo į Lietuvą. Pralaidusios čia keletą metų ir išmokusios kalbą, vėliau (1951–1953) sugrįžo į Vakarų Vokietiją. Dalį šių dainų išleido PLB Vokietijos krašto valdybos informacijos. Weinheim a.d. Bergstrasse, 1952. Nr. 9–13; 1953. Nr. 12, 19–22, 25, 36–37. Kad Lietuvoje esama sovietinių dainų, patvirtina Telšių kraštotyros muziejaus direktoriaus V. Valatkos straipsnis, kuriame jis rašo: „Norėčiau atkreipti dėmesį, jog jų pareiga yra rinkti liaudies kūrybą ir ją studijuoti. Tiek daug

sovietinio laikotarpio dainos²¹. Tiesa, šios dainos yra pernelyg apneštos kasdienybe, todėl jų gyvavimas bus trumpas. Tačiau pats jų atsiradimo faktas pažymėtinas.

2. Daina kaip pasaulio-sielos vienybės išraiška

Esminis dainos bruožas yra tai, kad ji nėra nei vien poezija, nei vien muzika. Dainos žodis netiriamas taip, kaip vien deklamuojant eilėraštį, o jos melodija neatliekama, kaip vien tik grojant instrumentinę muziką. Dainos žodis skamba, o dainos garsai kalba. Ši žodžio ir tono vienovė padaro dainą pirminiu žmonijos meno kūrinium. Visa tai lietuvių liaudies dainoje kuo akivaizdžiausiai pasireiškia.

Kadangi kiekviena daina yra kartu eilėraštis ir muzikos kūrinys, ji būtinai turi turėti ritmą, bet jo matas gali būti dvigubas: tai eilėraščio metras ir melodijos muzikinis taktas. Daugelio tautų liaudies dainoje yra abi ritmo rūšys: jas galima skanduoti pagal tam tikrą eilėraščio metrą (pvz., chorėją, jambą, daktilį ir kt.) ir dainuoti tam tikru muzikiniu taktu (pvz., dviejų ketvirčių, trijų ketvirčių ir t. t.). Tuo tarpu lietuvių liaudies dainos neturi dvejopo ritmo. Būtent: jos neturi vieningo eilėraščio metro. Jeigu, pavyzdžiui, šio posmo

Už jūrelių, už marelių
Nulijo, nusnigo,
Su jaunuoju bernužėliu
Bešnekant, bekalbant²²

pirmąją eilutę galima suskirstyti trochėjine pėda, tai tolesnės eilutės tarsi juokiasi iš bet kokio metrinio skaidymo, nes pagal gramatinį kirtį antroji sudėta iš amfibrachijų, trečioji vėl iš trochėjų, o ketvirtoji iš daktilių, kas aiškiai rodo posmo poetinio metro atsitiktinį pobūdį. Viename dainos posme vargiai rasime dvi eilutes, kurias galima skanduoti pagal tą patį poetinį metrą. Nors lietuvių liaudies dainos yra griežtai suskaidytos į posmus, tačiau posmas kaip visuma nepaklūsta eilėraščio metriui. Lietuvių liaudies dainų vienintelis ritmo matas yra melodijos muzikinis taktas. Eilėraščio posmo eilutė čia savarankiškai neegzistuoja: ji yra pavaldi melodijai, o ne atvirkščiai²³.

Dėl tos priežasties dainos žodžių gramatinis kirtis tik retai tesutampa su tų pačių žodžių dainavimo kirčiu. Pagal gramatinį kirtį mes šitaip perskaitome:

„Dýgo rūtá, dýgo mètá“,

o pagal dainavimo kirtį:

„Dygó rŭta, dygó mĕta“,

t. y. visai atvirkščiai. Lietuviškose dainose dainavimo kirtis visiškai valdo kalbos kirtį – tiek, kad sunku yra garsiai skaityti liaudies dainos tekstą ir visiškai neįmanoma jo perskaityti. Jeigu kas bando tai padaryti, tai jį tuojau, kaip teisingai pastebi V. Jungferis, „pagauna melodijos ritmas arba pradedama

dabar gimsta naujų liaudies dainų, kuriose apdainuojamas tarybinis gyvenimas ir draugas Stalinas! Reikia jas rinkti ir mokytis iš jų“ (*Tautos meilė – kūrybos šaltinis* // Tiesa. 1952. Nr. 304). Kaip rodo paskatinimas, čia kalbama ne apie sovietinių poetų sukurtas ir vėliau harmonizuotas eiles, bet apie pačioje liaudyje gimusias sovietinio turinio dainas.

²¹ Pateikiamas vertimas į vokiečių kalbą.

²² Šiuo atžvilgiu lietuvių liaudies dainos yra priešingos antikos graikų dainoms, kuriose tekstas pirmavo arba turėjo pirmauti prieš melodiją. Apie tai Platonas sako: „Mes taktą ir melodiją turime priversti paklusti šiam tekstui, nes jokių atveju tekstas negali nukentėti dėl takto ir melodijos“ (*Valstybė*, 3-ioji knyga).

²³ Litauen. P. 40.

užsikirtinėti²⁴. Todėl lietuvių liaudies dainos niekuomet nedeklamuojamos. Jų tekstus reikia dainuoti, nes tik dainavimas atskleidžia mums tikrąjį jų ritmą.

Dėl tos pačios priežasties lietuvių liaudies daina neturi ritmo. Jeigu eilėraščio tekstas yra visiškai pavaldus dainavimo dėsniams, tai rimas suvis praranda savo prasmę – būtent taip ir yra lietuvių liaudies dainoje. A. Bezenbergerio nuomonė, jog tikroji lietuvių liaudies poezija žino rimą ir vartoja ją dažnai ir nuosekliai²⁵, remiasi neteisingai suprasta deminutyvo role lietuvių kalboje, kuri yra turtinga deminutyvinių formų. Liaudies dainoje šios formos taip dažnos, kad teisėtai galima tvirtinti: lietuvių liaudies daina beveik nežino kitų daiktavardžio formų kaip deminutyvines²⁶. Jeigu liaudies dainos eilutės, kaip dažnai atsitinka, baigiasi daiktavardžiu, tai jie savaime rimuojasi, nes turi tą pačią gramatinę galūnę, pvz.:

Siuntė mane motinėle
Ijūreles vandenėlio
Žulio vario naščiukėliais.
Baltos liepos viedružėliais.²⁷

Tokios rūšies rimai yra grynai kaibininis, bet ne poetinis reiškinys. Jie atsiranda ne dėl poeto pastangų įrėminti besiliejančią lyrinę poeziją, kartojant vienodai skambančius garsus. Jie tėra tik gramatinis atsitiktinumas. Deminutyvinės formos neturi rimuojančios galios²⁸. Individualioje lietuvių poezijoje jų, kaip rimavimo priemonės, rūpestingai vengiama.

Visa tai rodo, kad lietuviškos dainos tekstas ir melodija atsiranda vienu momentu. Lietuvis dainius neturi iš anksto eiliuoto teksto, kaip kad yra su individualiais kompozitoriais, kuriančiais dainoms melodijas, – jis yra kartu ir poetas, ir muzikas.

O. Wilde'o (Vaildo) mintis, jog didelis poetas yra ne tik „žiūrėtojas“ (t. y. kuris vizualiai stebi eiliuotą tekstą), bet ir „tikras dainius“, kuris ne akimis, bet ausimis tikrina kiekvieną savo eilėraščio eilutę²⁹, beveik paraidžiui tinka lietuvių liaudies dainoms: ausis čia yra išbandymo akmuo, ir tik ji nustato dainos vertę. Lietuvių liaudies daina kaip eilės, t. y. kaip grynas žodis, niekada neegzistavo. Nuo pirmosios savo egzistencijos akimirkos žodis gyvuoja tik kaip organinis muzikinės melodijos, su kuria jis kartu gimė, nešėjas. Lietuvių liaudies daina tvirtai rodo pirmąsias poezijos ir muzikos vienybę.

Per šitai apskritai pasireiškia ypatingas dainuojančio žmogaus – lygiai ir dainuojančios tautos – santykis su būtimi. Vaizduojamasis, vizualinis menas sąlygoja atstumą tiek tarp jo ir žiūrovo, tiek tarp jo ir kūrėjo. Jis tik tada esti įmanomas, kai žmogus jau turi priešais esantį objektą. H. Kayserlingas (Kaizerlingas) tvirtina, kad Vakarų vaizduojamasis menas „vaisingu tapo koncentracijos dėka“, jis vedė „menininką į atradimą naujos formos, kuri supaprastintų, padarytų pastebimą tai, kas gamtoje lengvai praslysta pro akis“³⁰. Bet koncentracijos prielaida yra lyginamoji, t. y. kritiška dvasios veikla, kurios metu gamta išgyvenama ne kaip tiesiogiai duota, bet kaip kažkas atsajaus ir atitinkamai traktuojama. Todėl vaizduojantis žmogus nebegyvena būties artumoje: greičiau jis gyvena virš būties

²⁴ Płg. Litauische Forschungen. Beitrage zur Kenntnis der Sprache und des Vokstums der Litauer. Gottlingen, 1882.

²⁵ Tokie žodžiai, kaip motina, tėvas, brolis, sesuo, duktė, vaikas, mergina, vaikas, sūnus, našlaitis, visi augalų, medžių, gėlių ir paukščių vardai vartojami mažybiniomis formomis. Dainoje „Žalioj girelėj“, turinčioje 16 ketureilių posmų, randame 43 daiktavardžius, iš kurių tik vienintelis daiktavardis (nendrė) neturi deminutyvinės formos (plg. Lietuvių poezijos antologija. P. 46–48).

²⁶ Pateiktas vertimas į vokiečių kalbą.

²⁷ Mažybinių formų gausa lietuvių liaudies dainoms suteikia meilumo ir nuoširdumo bei išreiškia tam tikra tautos sielos nuotaika, kuria. C. Reisigas bando taip nusakyti: „Jei kalboje gausiai vartojami deminutyvai, tai iš šito galima pažinti tam tikrą tautos charakterį: jame yra kažkas draugiško, širdingo“ (Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft. I. Berlin, 1881. P. 219; plg. *Jungfer V. Litauen*. P. 22). Jeigu, kaip tvirtina Heideggeris (Haidegeris), „Mąstyme būtis virsta kalba, o kalba yra būties namai (plg. *Über den Humanismus*. Frankfurt / M., 1949. P. 5), tai deminutyvai yra romūs ir jaukūs būties namai, o tauta, sukūrusi tokius namus, kaip toliau pamatysime, iš tikrųjų gyvena taikoje su būtimi.

²⁸ Werke. Bd. 6. P. 27–28. Berlin: Globus-Verlag.

²⁹ Rilke R. M. Das reistagebuch eines Philosophen. München 1919. P. 249.

³⁰ Rilke R. M. Sonette an Orpheus. I, 1.

ir aiškiai suvokia ypatingą padėį pasaulyje. Tuo tarpu muzika panaikina šį atstumą. Dainavimas ar klausymas pašalina atskirą buvimą. Tai labai giliai perprato M. Rilke, kurdamas sonetus Orfėjui: suskambo Orfėjo daina, „ir visa nutilo“. Tvariniai tyli ir šiaip, o būtent iš gudrumo ir baimės, nes gudrumas ir baimė yra vienišos egzistencijos jausenos. Tačiau Orfėjui dainuojant, atsiveria aukštesnė būtis. „Gyvūnai iš tylos“ palieka savo „guolius ir lizdus“; ir kur kadaise buvo „prieglobstis iš tamsiausių geismų“ ir tik „su vienu jėjimu“, dabar iškyla „klausos šventykla“, t. y. tokia egzistencijos forma, kuri viską apglobia ir atstato prarastą priklausomybę tarp tvarinių³¹. Dainavimas atskleidžia pirmąsias sielos ir pasaulio vienybę. Jis taip pat ją ir sukuria.

Taigi jei tauta, tokia kaip lietuvių, ypatingu mastu ir su ypatinga meile mėgsta dainą, – tai yra ženklas, kad ši tauta nežiūri į būtį kritiškai klausdama, bet išgyvena ją betarpiškai ir padaro būtį gimtąją gyvenimo erdve, kur visa kartu buvo sandoroje ir kur „vilkas guli šalia ėriuko“ (Iz, 116). Bet kartu tai yra ženklas, kad ši tauta vis dar tebėra ikifilosofinėje būklėje, nors jau seniai gyvena aukštos kultūros sferoje. Dainuojanti tauta atskleidžia tą gyvą tolimos praeities tarpinį, kuriame žmogaus sielos vystymasis praėjo per klausimus ir pažinimą, per dvejonę ir neigimą. „Nes mąstymas ir dainavimas vienas kilo nepakenčia.“³²

II. EPO NYKIMAS

1. Antipatija epiškumui

Visi lietuvių liaudies dainų tyrinėtojai atkreipia dėmesį, kad jos yra išimtinai lyrinės. Lietuviai neturi epo tikrąją to žodžio prasme. Jie neapdainuoja savo didvyrių žygdarbių. Netgi karo žygiai, kurių taip gausi Lietuvos istorija, neranda atgarsio dainose. Šitai pastebėjo jau prancūzų geografai El. Reclus: „Nors lietuviai buvo priversti dažnai kariauti, tačiau neapdainuoja karo žygių, neprisimena karžygių, nešlovina iškovotų pergalių; ši tauta pasitenkina apverkdama savo žuvusiuosius“³³.

Nors lietuviškų dainų lobyne randame daug karo dainų, tačiau karas jose yra tik kaip išgyvenimas, o ne veiksmas. Lietuvių karo didvyris yra kaimo vaikas, kuriuo stebisi tik Vilniaus miestietės, kai jis sėdi ant savo bėro žirgo³⁴. Savo turiniu ir savo nuotaika lietuvių karo dainos yra labiau moteriškos skundesio dainos nei karo eigos pavaizdavimas. Atsisveikinimo skausmas, nerimastingas laukimas sugrįžtant sūnaus, brolio ar sužadėtinio, žinia apie mirtį ir žuvusiųjų apraudojimas yra pagrindiniai lietuviškų karo dainų motyvai. Lietuviai karą apdainuoja tik tada, jei jis kokiu nors būdu paveikia vyro santykius su moterimi (motina, seserimi, sužadėtine, bet ne su žmona).

Tokiu būdu išsenka epinio dainavimo šaltinis. Jeigu tikėtume E. Staigeriu (Štaigeriu), kad didieji lemtingi įvykiai liaudies gyvenime epo kūrėjams duoda tik akstiną kaip galima daugiau pasakoti apie tai, kas įvykę³⁵, tai karas tam labiausiai tinka, nes jis poetui žmones ir daiktus parodo giliausioje bendruomeninėje prasmėje ir iškelia į šviesą paslėptus, paprastai nematomus tarpusavio santykius. Todėl karas nuo amžių buvo visos žmonijos epinės kūrybos pagrindinė tema. Jeigu lietuvių liaudies poetas šią temą apeina tylėdamas arba aptaria ją tik tiek, kiek ji sukelia jam išsiskyrimo skausmą, tai vargiai galima tikėtis, kad jo daina kada nors taps tikru epu.

Ypač pažymėtina, kad lietuvių antipatija epiškumui pasireiškia net šiuolaikinėse miškinių dainose. Dabartinė lietuvių tautos kova vyksta betarpiškoje artumoje ir žeidžia ją skaudžiausiai. Asmeninė drąsa ir asmenims didvyriškumas šioje kovoje vaidina lemiamą vaidmenį. Tačiau miškinių dainos beveik nepasakoja apie atskiras kovas ir žygius arba atskirus didvyrius. Jos beveik be išimties

³¹ Steiger E. Grundbegriffe der Poetik. Zürich, 1946. P. 24.

³² Plg. Šalkauskis St. Lietuvių tauta ir jos ugdymas. K. 1933. P. 24.

³³ O kai aš jojau

Per Vilniaus mieslelį,

Visos miesčionkėlės

Į mane žiūrėjo.

³⁴ a. a. O. S. 115.

³⁵ Plg. 20-tą išnašą.

vaizduoja vyrų, atskirtų nuo savo motinų seserų ir sužadėtinių, vidinius jausmus, kuriems tamsūs miškai tapo jų grėsmingos egzistencijos vieta. Kovotojas prašo savo mergelės nenumauti žiedo ir nenukirpti kasų, jei jis po žiemos ir vasaros nesugrįš: ji vis turinti jo laukti, nors ir niekas netikėtų jo sugrįžimu. Slaptai atsisveikindamas, jis guodžia mergelę, kad senasis pakelės kryžius budi virš visų ir saugo juos. Jeigu laisvės karys žūva, tai paskutinį atsisveikinimą jis siunčia motinai ir skundžiasi, kad motina neužmerks jam akių ir sesulės negalės apverkti jo kapo³⁶. Gausi nuotykių tikrovė beveik nedomina ir šiuolaikinio lietuvių liaudies dainiaus. Ir šiandien ji lieka tik tamsus fonas, kuriame atsispindi kovojančios kartos vidiniai jausmai ir išgyvenimai.

Tokios antipatijos epiškumui yra veikama ir lietuvių liaudies baladė. Lietuvių liaudies kūryba gerai žino baladę. J. Balys tikina, kad lietuvių baladėse galima išskirti 340 tipų ir porūšių³⁷. Tačiau ir jis pripažįsta, kad epinis elementas galiausiai jose ištirpsta grynoje lyrikoje. Liaudies baladei būdingas veiksmo nesavarankiškumas. F. Gundolfas teisėtai sako, kad tikroje baladėje „visa, kas žmogiška, yra tik hierograma kosminiams įvykiams, gamtos ar likimo jėgoms“³⁸. Žmogus ir jo pasaulis čia neegzistuoja savarankiškai, bet tėra kalkė antgamtiškumo, kuris yra matomas baladėje ir kur viskas paklūsta jo dėsniams. Tuo tarpu lietuvių liaudies baladėje žmogus savarankiškas. Nors joje irgi apdainuojama tamsa, siaubas, lemtis, tačiau tai nėra savaiminis tikslas, bet tik fonas vidiniams išgyvenimams. Lietuvių liaudies baladėje žmogiškumas nėra hierograma kosmiškumui, bet atvirkščiai: lemtinga tikrovė vaizduojama lyg iš tolo ir tarnauja tik subjektyvaus išgyvenimo pagrindimui arba paaiškinimui³⁹.

³⁶ B17/1/S /. Retos dainos gražuolės // Aidai. 1952. Nr. 8.

³⁷ Goethe. I. 505. Berlin, 1916.

³⁸ Plg. Jungfer V. Litauen. P. 49–52.

³⁹ Ant aukšto kalno liepelė

Po ja sėdėjo mergelė
Su dvarionėliais kalbėjo,
Rūtų vainiką derėjo.
Rūtų vainiką derėjo,
Aukso žiedelį pardavė.
Vai jūs, dvarionai berneliai.
Jūs nekalbėkit taip garsiai,
Kad neišgirstų broleliai
Ir nepaskųstų tėveliui.
Vai ir išgirdo broleliai.
Vai ir paskundė tėveliui.
Subatos dieną po pietų
Tėvas dukrelę mokino,
Į Dunojėlį skandino.
Nedėlios rylą iš ryto
Išjojo broliai medžiotie.
Išjojo broliai medžiotie
Ir seserėlės ieškotie.
Vai ir atrado seselę
Viduj Dunojaus plūkiančią.
Viduj Dunojaus plūkiančią,
Žaliais maureliais apneštą.
Jos sieros suknios ant vejų.
O vainikėlis ant šakos.
Vai tėvai, tėvai, tėveli.
Už ką trotijai dukrelę?
Jei už rūtelių vainiką –
Būt nusipynus sau kitą.
Jei už aukso žiedelį –
Būčia pardavęs žirgelį,
Jei už neteisų žodelį –
Būčia paprašęs tėvelį.
(Krivickienė G. Dainos. P. 58–59)

Tolesnė trumpa lietuvių liaudies baladės analizė patvirtina tai, kas pasakyta⁴⁰.

Ant kalno po liepele sėdėjo mergelė ir kalbėjosi su dvarionėliais, kurie derėjo jos rūtų vainikėlį ir kuriems ji pardavė savo aukso žiedelį. Mergelė prašo bernelių tyliai kalbėti, kad neišgirstų broleliai ir nepraneštų tėvui. Ir taip atsitiko iš tikrųjų.

Šeštadienio popietę senas tėvas mokino dukterį, paskandindamas ją Dunojuje. Kitą dieną broliai jojo medžioti ir rado seserį upėje žaliais maurais apneštą. Jos drabužiai pamesti pievoje, o vainikėlis ant šakos. Tada vienas iš brolių kreipėsi į tėvą klausdamas, kodėl jis nužudė dukterį.

Suprantama, kad toks negailestingas nuosprendis savo dukrai yra labai sunkus tėvui. Tačiau jis nugalėjo savo asmeninius jausmus, nusilenkė griežtoms moralinėms normoms ir tapo visa valdančios aukštesnės jėgos įrankiu. Tuo tarpu brolių laikysena jokių būdu neatitinka neišvengiamos lemties reikalavimams nubausti už lengvabūdiškai prarastą mergaitės garbę. Nors jie ir pranešė tėvui, tačiau patys netiki sesers nusikaltimu prieš objektyvią liaudies moralę ir tuo nepritaria besąlyginiam paveldėtų prisakymų laikymuisi. Jų sesers paskundimas tėvui buvo tik perspėjimas, neketinant išduoti seserį negailestingam šeimos teismui. Jeigu atsitiko kitaip, tai ne dėl likimo lemties, bet tik dėl seno, konservatyvaus tėvo skubotumo. Baladėje regimas gilus skilimas jos vidinėje struktūroje, nukrypimas nuo objektyvaus į subjektyvų, kuris epiškaai supintą žiaurų pasakojimą pabaigoje visiškai perkeičia į lyrinę užuojautos nuotaiką.

Nors lietuvių liaudies baladėje yra kosminis elementas, tačiau jis neišsiskleidžia, nes veiksmo eigoje nugalėję subjektyvumas ir žmoniškumas. Lietuvis jaučia tam tikrą baimę prieš nuoseklų klusnumą viršasmeninei gyvenimo jėgai. Todėl jis nepajėgia sukurti tikros baladės⁴¹.

Kai kurie epo elementai randami ir atskirose lietuvių liaudies dainose, kuriose pasakojama apie likimą – ir netgi su tam tikra sistema. Dobilėlis pasakoja, kaip jis buvo nupjautas, sugrėbtas, išdžiovintas, parvežtas į namus ir žirgams sušertas⁴². Mergelė pasakoja, kaip ji linelį ravėjo, rovė, klojo, džiovino, mynė, bruko, verpė, lenkė ir audė⁴³. Tokios rūšies dainos ir yra aiškiausias epo nykimo įrodymas lietuvių liaudies kūryboje. Nes jos nevaizduoja nei apdainuojamo objekto visoje tikrovėje (pvz., dobilas arba linas, arba bedirbanti mergelė), nei objektyvios veiksmo eigos (pvz., kaip dobilas buvo pjaunamas, grėbiamas, džiovinamas arba kaip linas buvo sėjamas, raunamas, minamas,

⁴⁰ Gal dėl tos pačios priežasties ir individualioje lietuvių kūryboje baladė pasirodo tikrai blaiviu pavidalu. Vienintelė lietuviška baladė, demonstruojanti nuoseklų antgamtinių jėgų viešpatavimą, yra Maironio „Čičinskas“ (1920); tuo tarpu kitoje jo baladėje „Jūratė ir Kastytis“ (1920) jau pasireiškia prometėjiška žmogaus laikysena: laikysena, kuri yra iššaukta aistringos moters meilės, kur, nežiūrint pralaimėjimo, nepaklūstama aukštesniam sprendimui.

⁴¹ Pjoviau lankoj šieną,
Žalias raskilėles,
Pjaun ir mane dobilėlį
Su šieneliu drauge.

Grėbė lankoj šieną,
Žalias raskilėles,
Grėb ir mane dobilėlį
Su šieneliu drauge.
(Antologija. P. 27–28)

⁴² Aš pasėjau linelį,
Aš pasėjau žaliąjį.
Aš pasėjau žalią liną,
Tam la drita žalią liną
Linelį.

Ir užaugo linelis,
Ir užaugo žaliasai,
Ir užaugo žalias linas...
(Dainos. P. 108–109)

⁴³ Tolesniuose čia pateiktų abiejų liaudies dainų posmuose keičiasi tik veiksmoždziai (pirmoje dainoje džiovino, vežė, šėrė; antroje – nuroviau, nukūliau, paklojau, išmyniau, nubrukau, šukavau, suverpiau, išaudžiau), tuo tarpu visi kiti žodžiai pasilieka tie patys kaip ir pirmame posme.

audžiamas), bet vien tik pasikeitimo esmė⁴⁴. Šių matomų pokyčių gausumo gamtos arba žmogaus gyvenime lietuvių liaudies poetas visiškai nepastebi. Ir skaitydami Homerą, kaip Hera ruošiasi įsikišti į kovą (Iliada, 5-oji giesmė) arba kaip Hefaistas kala Achilui garsųjį skydą (18-oji giesmė), konstatuojame tam tikrą sistemingą išskaičiavimą. Tačiau Homeras neaprašo paties veiksmo jo abstrakčioje esmėje, bei vaizduoja mums šio veiksmo pasireiškimą matomose dalykuose (sidabriniai diržai, dvigubas atlošas, auksinės perpečės, puikūs pakinkiai Atėnės karo vežime arba du miestai: viename vestuvės, kitame karas). Todėl Homero poezijoje vyrauja ne veiksmožodis, bet daiktavardis ir būdvardis. Vienas daiktavardis yra šaltas ir abstraktus, jei jis nesiremia daiktų ir jų savybių gausumu. Būtent taip ir yra minėto tipo lietuvių liaudies dainose.

Nors šios dainos savo išorine struktūra ir turiniu yra epiškos, tačiau nežiūrint to, jų vidinė dvasia lieka lyriška, nes jų kūrėjų žavi tik abstrakti esmė, bet ne konkretus tikrovės gausumas: jis daug ką išvardija, tačiau beveik nieko nepasakoja.

2. Neepiško priežastys

Epo negajumas lietuvių tautos poezijoje pasirodys keistas, jei prisiminsime, kad lietuvių tauta savo istorijoje turėjo labai ilgą ir šlovingą herojinį laikotarpį. Dėl to sunku įsivaizduoti, kad to laikotarpio liaudies poetai būtų tylomis praėję pro savo tautos arba atskirų genčių žygdarbius, o lyrinė daina ir tada būtų buvusi vienintelė lietuviško dainavimo forma. Lietuvių tautoje vis dar tebegyvi padavimai yra ryškūs liudininkai buvusios meilės didingumui ir objektyvumui, kosmiškumui ir lemčiai. Todėl prasminga, kad sakmių centre yra piliakalnis. „Beveik kiekvienas lietuvių piliakalnis yra surištas su padavimais, kurie pasakoja apie nugrimzdusius lobius ir paslaptinius karžygius“⁴⁵, apie pasakiškus karalių ir karalaičių rūmus, apie užburtus miestus, paskandintus keliaujančių ežerų; apie miegančias karalaites; apie priešų apgultų pilių gynėjų drąsą ir ištikimybę. Tokie piliakalniai kaip Birutė (Palanga), Medvėgalis (Tauragės apskr.), Rambynas (Pagėgių apskr.), Šatrija (Telšių apskr.) ypač žadino liaudies vaizduotę*. Tačiau lietuviškų padavimų gausos negalima net lyginti su Vakarų Europos tautų padavimų gausa. Vis dėlto ši menka liekana liudija apie senesnę epinę epochą, kurią pakeitė naujesnis lyrinis periodas*.

Vedami poetinio instinkto ir sekdami romatinė-istorinė mokykla (Lelevelis, Bogušas-Bauža, Narbutas, Daukantas) lietuvių romantiniai rašytojai (Pietaris *Algimante*, Putinas *Kunigaikštyje Žvainyje* ir *Valdovo sūnuje*, o Lenkijoje Kraševskis *Anafiele*, Mickevičius *Konrade Valenrode*, Syrokomlė *Margiryje*) pavaizdavo keliaujančius lietuvių dainininkus-vaidilus, kurie būk tai dainuodavę kilmingųjų namuose. Gaila, bet šiai gražiai poetinei išmonei neturime aiškaus istorinio paliudijimo: veikiau jie yra loginė išvada iš bendros didvyriškųjų laikų gyvenimo struktūros. Tačiau ankstyvesnės epinės epochos negalima išleisti iš akių. Šimtmečiais trukusi lietuvių kova su Kryžiuočių ordinu, dažni karo žygiai į rusų žemes, karių luomo viešpatavimas visame gyvenime, stipriai išvystyta valstybingumo sąmonė būtinai turėjo pasireikšti liaudies poetinėje kūryboje ir išsilieti atitinkamu literatūriniu žanru.

⁴⁴ Tai, kad lyriniai poetai iš tikrųjų siekia daiktų esmės, aiškiausiai parodo R. M. Rilke. Rilke's pasaulis yra išimtinai lyriškas, tačiau jo poezijos objektas nėra tai, kas individualu gamtoje arba istorijoje, bet būtybė apskritai – būtent žmogaus esybė. Rilke masto „poetiniai pavidalai“, tai tiesa; tačiau jis masto ir ne tik išgyvena, bet ir vaizduoja. Jis paniręs tokioje gelmėje, kur mąstymas ir poezijos kūrimas dar nėra atskiros galimybės; jis yra ten, kur poezijos kūrimas dar tebėra mąstymas“ (*Bolnow O. Fr. Rike. Stuttgart, 1951. P. 11*). Todėl neatsitiktinai veiksmožodis Rilke's kūryboje esti pirmame plane.

⁴⁵ *Jungfer V. Litauen. P. 88.*

* Plg. šias Vydūno mintis: „Be dainų, lietuviai kaip ir kitos tautos turi ir padavimų bei sakmių, kuriose atsispindi ypatingieji tautos bruožai. Tačiau palyginus su vokiečių sakinėmis, jose randame visa ką kita. Ten kalbama ne apie kovos žygius, lydimus įvairiausių nuotaukų, bet vien apie vidinius įvykius, susijusius su valios apsisprendimu, su doroviniu žygdarbiu. Visas dėmesys ten nukreiptas į beveik nežemišką, anapusinį gyvenimą. Tačiau ano gyvenimo likimas sprendžiamas šiame žemiškajame gyvenime ir daugiausia per drąsą, savęs nugalėjimą ir pasiruošimą aukotis. <...> Kai kuriuose padavimuose pasakojama apie didelius dorovinius nusikaltimus. <...> Tokius užkeiktuosius išvaduoti gali tik tas iš jų giminės, kuris pasižymi tauriausiu žmoniškumu. <...> Šiuose padavimuose istoriniai įvykiai atsispindi tik labai iš tolo. Jie iš tikrųjų yra senosios liaudies išminties likučiai“ (*vert. išnaša*) (Vydūnas. *Sieben Hundert Jahre deutsch-litauischer Bezieluingen: Tilsit: Rūla-Verlag, 1932. P. 99–100*).

* Jei autorius nurodo epo šaknų menkumą, lietuviškoje pasaulėjautoje, tai teiginys apie „senesnę epinę epochą“ turėtų galioti tik trumpam ir nesenam baltų istorijos laikotarpiui. Apskritai baltų kultūrai lyrikos ženklas yra lemingas (*vert. past.*).

Šiuolaikiniai Lietuvos dainininkai yra paprasti kaimo vaikinai ir merginos, nes valstietija jau 200 metų yra vienintelis lietuvių tautinės kultūros nešėjas. Bet kadangi anksčiau Lietuvos kultūros nešėjai ir puoselėtojai buvo kariai ir kilmingieji, galima manyti, kad senoji liaudies kultūra turėjo kitokį, ne vien žemdirbišką charakterį. Neepiška yra valstietija, bet ne karių ir bajorų luomas. Jeigu jie kadaise valdė visą gyvenimą, tai sukūrė ir atitinkamas liaudies dainas, kuriose objektyvavosi jų toliaregė bei ištroškusi veiksmo dvasia ir todėl jos galėtų būti vadinamos epiškomis*. Taigi jei A. Mickevičius seną Lietuvos vaidilą pavaizdavo dainuojantį Kryžiuočių ordino didžiojo magistro akivaizdoje greta italų ir prancūzų dainininkų⁴⁶, tai čia yra daugiau nei poetinis paveikslas: tai gili istorinė intuicija, nors ją atitinkanti tikrovė išnyko iš mūsų akiračio gal ir visam laikui.

Epinės epochos pakeitimas lyriniu periodu Lietuvos istorijoje sutapo su lietuvių liaudies christianizacija. Tačiau ar krikščionybė buvo epo sunykimo priežastis?

Kitoje studijoje⁴⁷ autorius bandė įrodyti, kad nomadizmas ir matriarchatas yra du pagrindiniai elementai, kurie iš esmės įtaigojo lietuvių sielos dvasinę struktūrą ir tuo pačiu lietuvių tautos objektyviąją kultūrą. Visas kompleksas papročių, religinių įvaizdžių, motyvų liaudies mene, technikos įrankių, erdvės ir laiko santykių patvirtina abiejų elementų egzistavimą, kurie tačiau, autoriaus nuomone, sudaro ne organinę vienybę, bet visada eina greta ir todėl istorijos eigoje nugali tai vienas, tai kitas. Jei ši teorija teisinga, tai lietuvių tautos christianizacija jos istorijai reiškia lemtingą pauzę. Pagoniškoje Lietuvoje vyravo pagoniška dvasia, o krikščioniškoji Lietuva pakluso atbundančiam matriarchatui. Vidinį matriarchatinės kultūros polinkį į meditaciją⁴⁸ krikščionybė, kuri iš esmės yra išganomoji religija, sustiprino, išplėtojo ir padarė tikrąją pakrikštytos lietuvių liaudies gyvenimo forma. Todėl išorinis pasaulis prarado savo žavesį, didvyriški žygiai buvo užmiršti, tikrovės gausa susitraukė į vertikalią liniją, tauta užsidarė savo vidiniame pasaulyje. Kovojančių karių ir didvyrių epochą pakeitė žemdirbių epocha. Lietuvoje buvo dainuojama ir toliau, bet dainavimas įgijo kitą turinį ir kitą pobūdį: didvyriškus žygius pakeitė meilės motyvai, kurie persunkė ir visą vėlesnę lietuvių tautos poeziją.

Šiuos samprotavimus patvirtina ir krikščionybės santykiai su epu apskritai. E. Staigeris tvirtina, kad „krikščionybėje tikras epiškumas nebeįmanomas, nes tikrojo epo prielaida yra „nerūpestingas vieneto savarankiškumas“. Tuo tarpu krikščionybėje „dalies savarankiškumo“ iš esmės atsisakoma. „Žmogus tampa objektu išganomojo plano“, apimančio visą visatą. Jo būtis yra nukreipta į nuostabią ateitį, į anapusinį gyvenimą, prieš kurį regimasis pasaulis tampa tik perėja, o kūnas trapiu apvalkalu“⁴⁹. Krikščioniškosios pasaulėžiūros epikas yra Dantė, kurio kūrinys, nors ir yra vieta, neįtraukta į bendrąjį išganymo planą, tačiau toji vieta yra pragaras, t. y. atstumtoji būtis⁵⁰.

Taigi jeigu tautos vystymąsi vienu metu įtaigoja matriarchatas ir krikščionybė, tai nusiteikimas prieš išorinę veiklą ir tuo pačiu prieš jos poetinį-muzikinį atvaizdavimą dainose yra beveik neišvengiamas, o epas sunyksta iki nebeatpažįstamo pavidalo, ką mes iš tikrųjų ir konstatuojame lietuvių liaudies poetinėje kūryboje.

III. LYRIŠKUMO VYRAVIMAS

1. Lietuvių liaudies dainų santykis su „aš“

* Tokiu epo pakaitalu tikriausiai buvo sutartinės – ypač tos, kurios vadinasi karinėm-istorinėm (Gurto Gendvilaičio ciklo ir kt.) Tiek jų melodikoje, tiek turinyje ryšku vyriškojo mentaliteto. Įsidėmėtina, kas sutartinių paplitimo geografija maždaug sutampa su plotu, kuriame formavosi pirminė Lietuvos valstybė (*vert. past.*).

⁴⁶ Plg. Konrad Walenrod, 4-oji giesmė.

⁴⁷ Kultūrų sintezė ir lietuviškoji kultūra // Židinys. 1939. Nr. 4–12.

⁴⁸ Plg. autoriaus studiją „Pirmąsios kultūros pagrindai“ // Logos. K., 1938.

⁴⁹ Grundbegriffe der Poetik. P. 145–146.

⁵⁰ Kada E. Staigeris tvirtina, jog Dantės pragaras yra galingesnis nei rojus, o pragariškumas, pasak Miltono ir Klopstoko, yra „geriau palyginus su graikiškuoju menu“ (ten pat, p. 147), tai tuo jis pasako gilią tiesą, jog gėrio tiesiogiai, betarpiškai beveik neįmanoma pavaizduoti. Kai Dostojevskis norėjo pavaizduoti „tobulą ir gražų žmogų“, jis žinojo, jog tai „yra sunkiau už bet ką pasaulyje“ (Briefe, Piper. München, 1914. P. 124–125), ir todėl savo idealą jis įvilko į Idioto pavidalą, (plg. Der Idiot, 1868).

Turinio atžvilgiu lietuvių tautos dainos beveik nesiskiria nuo kitų tautų. Jų motyvai, kaip ir visur, yra bendražmogiški: gimimas ir mirtis, meilė ir santuoka, karas ir darbas, kančia ir džiaugsmas, viltis ir nusivylimas. Savo visą gyvenimą tauta išreiškia dainoje, kurios savotiškumas priklauso tik nuo stebėjimo, išgyvenimo pobūdžio, nuo to, kaip žmogus santykiuoja su savo dainų objektu. – Taigi, kaip apdainuoja savo pasaulį lietuvis?

Aiškiausiai tai parodo lietuviškos *darbo dainos*. Darbas, kaip šiandien pripažįstama, buvo svarbiausias akstinas atsirasti dainai⁵¹. Darbo ritmiškumas savaime iššaukė žodinę palydą, kas pradžioje pasireiškė natūraliu įrankių sukeltų garsų mėgdžiojimu⁵². Vėliau jie kaip priedainiai buvo įpinti į prasmingą posmą⁵³ ir pagaliau išsivystė į savarankišką dainą. Kadangi darbo procesas apima dirbanti žmogų, jo dirbamą daiktą ir patį veiksmą, organiškai juos sujungdamas, tai tautos dainininkui jis teikia geriausią galimybę išreikšti savo požiūrį į šiuos tris gyvenimo elementus, o savo išgyvenimus leidžia objektyvuoti darbo dainoje. Todėl kiekviena darbo daina yra visuma, kuri mums atskleidžia dainuojančio žmogaus savotiškumą. Patyrinėkime keletą lietuviškų darbo dainų.

Šeimininko duktė sėdi klėtelėje⁵⁴ ir audžia drobės:

O kad aš audžiau
Plonas drobėles,
Vis staklužės duzgėjo.

Staklės duzgėjo:
Drobės skambėjo.
Močiutė gėrėjos.⁵⁵

Audžiančios moters darbas šiuose posmuose pavaizduotas nors be detalių, tačiau aiškiai ir vaizdžiai. Tuo ir pasibaigia darbo vaizdavimas. Toliau dainoje iškyla visai naujas motyvas:

Tu nesirūpink,
Mano močiute,
Aš tave aplankysiu.

Žiemos keleliu,
Nauju važeliu,
juodbėriu žirgeliu.⁵⁶

⁵¹ Plg. *Bucker K. Arbeit und Rhythmus*, Leipzig 1902; Biržiška M. *Dainos keliais*. V., 1921.

⁵² Pvz., „tatalela audžiant“, „tamta drita“, linus minant, „tylia, lylia“ arba „čiūčia liūlia“ supant lopšį.

⁵³ Plg.

Ich webte zierlich tatatela
Je ein Bundel tatatela
Fest den Faden tatatela.
(Jungfer V. Ten pat. P. 43)

arba:

Čiūčia liūlia, tegul guli
Lylia lylia tegul tyli –
Mik, vaikeli, poguliuko,
Duok matutei poilsiuo.
(Antologija. P. 83)

⁵⁴ Klėtis yra lietuviškos sodybos sudedamoji dalis. Tai yra palyginti mažas kvadratinis pastatas, kuriame lietuvių valstiečiai laikydavo savo svarbiausią turtą ir kuriame miegodavo jaunesnieji šeimos nariai. Klėtis, kaip įsimylėjusių susitikimo vieta, lietuvių liaudies dainose vaidina didelę rolę.

⁵⁵ Dainos tekstas pateiktas lietuviškai. (Antologija. P. 83.)

⁵⁶ Ten pat. (Dainos tekstas liet.)

Audžianti duktė žvelgia į savo motiną ir mato, kad ta yra nuliūdusi. Motina supranta, kodėl jos duktė taip stropiai audžia. Ji netrukus apleis namus: rudenį atjos jaunikis ir išsiveš dukterį. Džiaugsmas dėl plonų drobelių motinos širdyje supintas su slaptu rūpesčiu dėl būsimojo atsiskyrimo. Todėl duktė bando guosti motiną, bet tuo pačiu ji vaizduojasi ir savo likimą. Daina dar kartą kinta ir vėl išskyla naujas motyvas:

Jūs išsitekit,
Mano broleliai,
Manimi vargdienėle.

Ištekejimas paženkliną mergaitės likimą. Jis išplėšia ją iš namų aplinkos ir vidiniai ją nuskurdina. Nors nuotaka su savimi ima daug kraičio, bet ar gali drobės pakeisti jai tėvus, brolius bei seseris? Ji norėtų pas juos dar ilgai likti. Broliai neturėtų trokšti ja tuoj pat atsikratyti: ji tiek mažai namuose užima vietas, ji ir jos kraičio skrynios⁵⁷.

Visa daina, kaip matome, taip sudaryta, kad šalia įvadinio, grynai darbinio motyvo tuoj pasireiškia paguodos ir apmąstymo motyvai, kurie objektyvų vaizdavimą pakeičia į subjektyvų stebėtojiškumą. Lygiai tą patį randame ir kitoje, labai senoje darbo dainoje:

Užkit, užkit,
Mano girnaitės,
Dingos, ne viena malu.

Aš viena maliau,
Viena dainavau,
Viena girnužės traukiau.

Ko užsipuolei,
jaunas bernyti,
Mane vargų mergelę?

Juk tu žinėjai,
Širdies bernyti,
Mane dvare nusėdint.
(Antologija. P. 26)

Girnų ūžimas malėjai sukelia jausmą, kad ji yra ne viena. Kurį laiką jos dėmesį prikausto darbas. Tačiau ji greitai susivokia tikrovėje ir pajunta gilią savo vienatvę. Ir šis įsisąmoninimas verčia ją galvoti apie savo dalią. Kodėl ją pamilo širdies bernytis? Jos likimas nėra sėdėti be darbo, jos dienos pilnos vargų:

Iki kelužių į purvynaitį,
Ik pažastaičių
Į vandenaitį...

⁵⁷ Mano vietelėj
Rugių nesėsit,
Nei arsit, nei akėsit.
Skrynių vietelėj
Žirgų nešersit,
Stainužės nestatysit.
(Ten pat)

Vargios mano dienužės.⁵⁸

(Ten pat)

Kryptis į vidinį pasaulį ir šioje dainoje yra pakankamai aiški. Ir čia malimas yra tik išėities taškas dirbančio žmogaus vidiniams išgyvenimams pavaizduoti.

Tą patį stebime ir lietuviškoje pjūties dainoje:

Vai tu rugeli,	Vai ir pakirs jis
Vai tu siūbuonėli,	Tavo liemenėlj.
Atein brolelis	Vai ir pakirs jis
Su aštriu dalgeliu.	Tavo liemenėlj,
Brolio dalgelis	Vai ir pravirkdins
Balto plienelio	Mane mergužėlę. ⁵⁹

Nors rugių pjovimas čia yra poetinio išgyvenimo centre, bet vis ne kaip objektyvi darbo eiga, o kaip griovimo, gyvybės atėmimo aktas, kuris dainininkę sujaudina iki ašarų, nes moteris, kaip Ieva, t. y. kaip „visų gyvųjų motina“ (Pr. 3, 20), užjaučia kiekvieną pasmerktąjį mirti. Todėl dalgį ji išgyvena ne kaip įrankį, teikiantį duoną kasdieninę ir tuo palaikantį gyvybę, bet veikiau kaip mirties simbolį: jis sunaikina vėjyje banguojančius ir taip paslaptinai šnarančius rugius. Gyvo tvarinio mirties baimė yra tai, ką pirmiausia lietuvė rišdama rugius išgyvena ir savo dainoje išreiškia:

Vai tu rugeli, tu žiemkentėli,
Tu nebijojai šaltos žiemelės,
Tik pabijojai jaunų brolelių,
Jaunų brolelių, plieno dalgelio.⁶⁰

Kaip tik todėl lietuviškos pjūties dainos yra ištętos ir labai liūdnos. Tam tikra prasme jos panašios į raudas, kuriomis apraudamas mirties suardytas bendrabūvis⁶¹. Vakarinis lietuvių pjovėjų grįžimas iš pjūties kelia tokį įspūdį, lyg jie grįžtų palaidoję mylimą draugą, ir tik paprotys grįžtančius aplieti vandeniu išblaško šią keistai liūdną nuotaiką ir gražina darbininkams skambią linksmybę.

Šie pavyzdžiai aiškiai rodo, jog pats darbas lietuvių tautos poetui nebuvo dainos motyvas – jis yra tik proga nukreipti žvilgsnį savęsp, apmąstyti savo likimą ir vaizduoti jausmus. Objektyviosios darbo pusės, jo eigos ir objekto, kokį mes matome tikrovėje, tai beveik neliečia. Tas pats tinka bet kuriam lietuvių liaudies dainų tipui: gamtos, karo, vestuvių dainoms. Gamta lietuvių tautos poetui nėra objektyvios veiklos ar stebėjimo laukas; jis ją pergyvena kaip besirūpinančią, globojančią, netgi kaip patarimus teikiančią motiną ar seserį; jis paskiria jai visą savo simboliką, bet neapdainuoja jos grožio ar jėgos. Karas, kaip jau minėta, lietuvių liaudies poetui reiškia ne istorinį įvykį, bet tik šeimos ar mylos bendrijos suardymą. Vestuves jis išgyvena kaip lemtingą nuotakos tremtį iš tėviškės ir kaip mergelės atidavimą vyro sauvalei. Lietuvių tautos poetui kiekviena būties tikrovė yra santykis su „aš“. Taigi tikrasis lietuvių tautos dainų objektas nėra objektyvusis pasaulis ar sklidina įvykių istorija, bet paties žmogaus vidinis pasaulis. Šitai lietuvių liaudies dainai suteikia labai gilų lyrinį charakterį, kuris pasireiškia net dainose, vaizduojančiose kosminį objektyvumą, pvz., liaudies baladėse.

2. Moteris – tautos dainų puoselėtoja

Lyriškumo vyravimą lietuvių liaudies dainose suomių etnografas A. Niemis aiškino išskeldamas

⁵⁸ Dainos tekstas lietuviškai.

⁵⁹ Dainos tekstas lietuviškai.

⁶⁰ Antologija. P. 20. (Dainos tekstas liet.)

⁶¹ Antologija. P. 29. (Dainos tekstas liet.)

ypatingą moters vaidmenį, kurį ji ten vaidina. „Kadangi dainininkai Lietuvoje, – sako jis, – kaip ir Estijoje ar Ingermanlandijoje* yra jaunos mergelės, negalima tikėtis, kad jos mėgtų herojišką epą. Taigi Lietuvoje yra visai kitaip nei Suomijoje ar rusiškoje Karelijoje, kur liaudies poezijos puoselėtojai buvo pražilę vyrai“⁶². Ir visai teisingai: ne vyras – minezingeris, bardas, piligrimas ar kareivis – kuria ir puoselėja lietuvių liaudies poetinę kūrybą, bet moteris: mergelė verpdama ir ausdama, sodindama gėles ir prie linų darbų, žaisdama ir šokdama; motina prie kūdikio lopšio; senelė savo anūkų vestuvėse. Dainuoja ir Lietuvos vyrai. Dainų bernužėlis varžosi su dainų mergužėle ir atidaro savo dainų skrynelę, kad padainuotų dainų dainelę, puikią meilės dainą apie vienatvę, kuri žmogų perkelia į „akmens be kraujo“ ir „paparčio be žiedelio“ būseną⁶³.

Ir vis dėlto vyrų dainavimas visuomet vaidina papildančią – fono arba skatinančią rolę. Lietuvių vyrai vieni retai dainuoja. Tai, kas pasakojama apie miško kirtėjų ir sielininkų dainavimą, dažniausiai yra fantazija arba tie dainininkai yra gudai**, kurie žiemą atvykdavo į Lietuvą miško kirsti, o vasarą sielių plukdyti. Lietuvos bernėliai vieni mielai dainuoja tik dviem atvejais: šviesiomis birželio naktimis – ganydami arklius ir eidami per kaimą į vakaruškas ar grįždami iš jų. Visais kitais atvejais jie dainuoja kartu su mergelėmis, o jos, suprantama, vaidina pagrindinį vaidmenį. Tai konstatavo ir anksčiau minėtas Th. Lepneris. „Vaikiniai, – sako jis, – neypatingai užsiima mokslu (dainų kūrimu – A. Mac.), bet tik moterys ir mergaitės muzikuoja rytais nuo antrųjų gaidžių iki švintant, maldamos girmomis, o girmų ūžimas yra joms kartu bosas ir fonas“⁶⁴.

Moteris, būdama lietuvių tautos dainų puoselėtoja, daugiausia apsprendžia ir jų pobūdį. Nors ji apdainuoja visą liaudies būtį, bet išreiškia ją per savo sielą. Moters santykis su pasauliu yra kitoks nei vyro. „Vyras gyvena daugiau daiktų ir reikalų pasaulyje“, tuo tarpu „moteris gyvena labiau žmonių pasaulyje“, su kuriais susiduria jos „aš“⁶⁵. Taigi jeigu vyras apdainuoja įvykį liaudies gyvenime, tai jis mums apie tai pasakoja: jo dainavimas dažniausiai virsta epu. Jei tą patį daro moteris, ji kreipia žvilgsnį į save pačią ir įvykį apmąsto tiek, kiek jis liečia jos vidinį pasaulį. Todėl jos dainavimas dažniausiai tampa lyrine daina. Viena lietuvių liaudies daina, pavyzdžiui, apdainuoja švedų antpuolį, kai „barzdoti vyrai, vyrai iš jūrių“, išsilaipino į krantą ir nusiaubė visą kraštą. Tačiau būdinga, kad tautą ištikęs negandas dainoje pavaizduotas tik simboliškai, gėlių darželio nusiaubimu. Tie barzdoti vyrai įsibrovė į darželį,

Rūtas numynė,
Rožes nuskynė,
Lelijas išlakstė,
Rasužę nubraukė⁶⁶,

t. y. išniekino moteris. Nekaltybės netekimas buvo labiausiai sukrečiantis įvykis, kurį švedų antpuolio metu patyrė lietuvių tautos dainininkė ir kurį ji objektyvavo savo dainoje.

Šis pavyzdys rodo mums, kaip moteris tautos likimą interpretavo per savo asmeninę lemtį ir todėl – tam tikra prasme – pavaizdavo subjektyviai. Tai patvirtina visos lietuvių karo dainos, kurios, kaip minėta anksčiau, iš esmės yra moteriškos skundo dainos dėl suardyto meilės ryšio. Taigi jei lietuvių

* Istorinis šiauriau Estijos gyv. ugrofinų kilmės tautų (maždaug dabartinė Karelija) krašto pavadinimas (*vert. past.*).

⁶² Die Beziehungen zwischen der litauischen und der finnischen Volks poesie, 1920; plg. *Jungfer V.* Litauen.

⁶³ Aš padainuosiu dainų dainelę.

Aš dainų bernužėlis.

Aš atdarysiu dainų skrynelę,

Paleisiu į lustelį.

Mergelė į tai atsako: jog ji irgi esanti „dainų mergužėlė“ ir nori „atidaryti dainų skrynelę“ ir dainas „paleisti į liustelį“. Liaudies dainų, kurios būtų grynai vyriško turinio, lietuvių tautos dainų lobyne yra labai mažai. Dažniausiai tai būna paralelės prie moteriško turinio dainų, kaip matyti iš anksčiau pateikto pavyzdžio.

** „pinčiukai“, t. y. nuo Pinsko (*vert. past.*).

⁶⁴ Plg. *Jungfer V.* Litauen. P. 69.

⁶⁵ *Lersch Ph.* Vom Wesen der Geschlechter. München, 1947. P. 65–66.

⁶⁶ Antologija. P. 21–40.

daina buvo beveik išimtinai moters puoselėjama, tai ji savaime įgauna subjektyvaus lyriškumo gaidą, net jeigu daina ir buvo sukurta vyro. Tai paaiškina aną keistą vyksmo posūkį lietuvių tautos baladėse: moteris kaip dainininkė ir bendraautorė negali pakęsti negailestingo objektyvaus kosmiškumo viešpatavimo ir suteikia baladei kitą kryptį: būtent žmogišką subjektyvumą.

Vyro vaidmuo lietuvių tautos dainose yra apribotas iki minimumo. Jis pasireiškia tik kaip fonas, kad išryškintų ir išbaigtų moteriško likimo paveikslą. Jis sutinka mergelę prie šaltinėlio semiant vandenį, tamsią rudens naktuzėlę jis beldžiasi į jos klėtėlės duris, atjoja pas ją pirštis. Santuokoje vyras visada vaizduojamas kaip mušeika, girtuoklis ar tinginys. Niekad jis negyvena savarankiškai. Vyras lietuvių tautos dainose egzistuoja tik santykyje su moterimi.

Tyčinį moters nužudymą, nors ji būtų tik paversta gegute, baudžia griaudėjantis dangaus dievas Perkūnas, nutrenkdamas žaibu⁶⁷. Jeigu vyras atpažįsta, kad gegutė ar volungė nėra tikras paukštis, bet užburta mergelė, niekada jos nešauna arba labai apgaili savo apsirikimą⁶⁸. Lietuviui moteris yra kažkas švento, tasai Tacito „sanctum ac improvidum“ (šventa, tad nepakaltinama), ką jis pastebėjo ir pas germanus. Taip pat ir turiniu lietuvių liaudies dainos rodo į moterį kaip savo kūrėją ir tokiu būdu dar labiau atskleidžia mums savo lyrinį charakterį. Vėliau matysime, jog ir lietuvių tautos dainų nuotaika yra esmingai surišta su moters siela.

3. Būties jausmas lietuvių tautos dainose

Lygindamas vokiečių liaudies dainas su lietuvių dainomis, V. Jungferis pastebėjo, kad pirmosios „daugiau linkusios į baladę“, o antrosios – į idilę⁶⁹. Nors šis teiginys iš esmės ir pasitvirtina, tačiau jį reikia patikslinti. Jeigu idilę suprasime vaizduojančią tik asmeninės būties sferą, tai šiai V. Jungferio tezei galėtume pritarti nesusimąstydami. Nes lietuvių tautos dainos, kaip matėme, nėra epinės ir netgi ne baladinės, o dažniausiai apsiriboja žmogiškosios egzistencijos privačia arba šeimyninio gyvenimo sfera ir neapdainuoja plačiojo pasaulio grožio, kovų ir kančių, bet pasitenkina artimiausia aplinkuma: ta, kurioje žmogus gyvena. Tačiau jeigu idilę suprasime kaip linksmo, optimistiško būties išgyvenimo poetinę išraišką, tai lietuvių tautos dainos nėra idilės, nes jų pagrinde glūdintis būties jausmas anaipatol nėra šviesus. Šia prasme lietuvių liaudies dainos veikiau reikėtų vadinti elegijomis nei idilėmis.

Iš tikro „Lietuvių liaudies daina, – sako B. Sruoga, – yra pirmykštis liūdesys, begalinis ilgesys, neišnykęs skausmas su anos būties tyliu atspindžiu“⁷⁰. Darbo ir karo dainos, meilės melodijos ir vestuvių dainos yra persunktos gilaus vidinio liūdesio, – jeigu ne visada tai aiškiai matome turinyje, tai jaučiame bent melodijoje. V. Jungferis, sakydamas, kad lietuviškos humoristinės dainos „paneigia pasaką apie liūdnas dainas“⁷¹, neteisingai suprato humoristinės dainos vietą lietuvių liaudies gyvenime. Tiesa, kad lietuviškų dainų lobyne yra linksmy dainų. Lietuviškos šokių dainos dažniausiai yra humoristinės ir sąmojingos. Todėl J. Balys teisėtai sako: „Negalima tvirtinti, kad lietuvis moka tik

⁶⁷ Kilk, debesėli,
Mušk, Perkūnėli,
Ing tą šelmį bernelį.

Vai ir užmušė
Šelmį bernelį
Už vargdienę mergelę,
(Antologija. P. 45)

⁶⁸ Vai baudė, barė
Mane močiutė,
Kam šoviau volungėlę.
Ta volungėlė
Drabna paukštelė –
Tat vargdienė mergelė.

(Plg. *Balys J.* Retos dainos gražuolės. P. 349)

⁶⁹ Litauen. P. 35.

⁷⁰ Dainų poetikos etiudai. K., 1927. P. 9.

⁷¹ Litauischer Liederschrein. P. 10.

verkti; jis moka ir juokauti⁷². Tačiau nei humoras, nei juokai nėra charakteringi lietuvių tautos dainoms. Dar daugiau: lietuviškos humoristinės melodijos, dainuojamos išgertuvėse ar vestuvėse, tiek turinio, tiek melodijos atžvilgiu toli atsilieka nuo kitų dainų. J. Balys konstatuoja, kad gyvesnio ritmo ir linksmesnės nuotaikos dainų daugiausia rasime Žemaitijoje, bet čia pat pastebi: „Tačiau jau šiandien aišku, kad dainų melodingumo atžvilgiu Žemaitija yra neturtingiausias Lietuvos kraštas“⁷³. Tą patį galima pasakyti ir apie žemaitiškų dainų tekstus. Tuo tarpu pietų Lietuvos liaudies dainos yra gražiausios muzikiniu atžvilgiu ir giliausios turinio atžvilgiu, – bet kartu ir liūdniausios. Lietuvių humoristinės dainos niekada nepasiekia tokio subtilumo, kokį randame darbo, meilės ir netgi karo dainose. Lietuviškas humoras dažniausiai liečia šiurkščią kasdienybę, išsisemia pajuokimu ir nesugeba pereiti į simboliką. Tačiau humoristinės dainos be simbolikos lietuviui sielai lieka gana svetimos, nes simbolika priklauso prie esminių lietuvių žmogaus išraiškos priemonių⁷⁴.

Liūdna nuotaika pasiekia savo viršūnę tuomet, kai lietuvių liaudies daina vaizduoja moters likimą. Šis ketureilis

Verkia seselė
Margoj klėtelėj
Kaip raiba gegelė
Žalioj girelėj

galėtų būti visų moteriškų dainų motto. Mylimas bernelis negrįžo iš mūšio lauko; gyvenimas pas svetimus tapo nepakeliamas, sunkus darbas nemylimo vyro namuose virto našta, netgi meilė reikalavo per didelės aukos. Jei ir atsakoma į meilę, lietuvei mergaitei ji neatveria šviesios ateities: meilės džiaugsmo lietuvių tautos siela nežino. „Oi liūdna, liūdna mano širdelė per visą rudenėlį“, skundžiasi mergelė savo įsimylėjimu, pati savęs klausdama: „O ką pajuto širdelė mano?“, ir pati tuoj atsako: bernelį, nemokantį nei arti, nei pjauti, nei gaspadoriauti; pasėjo jis javus, bet neišakėjo, ir lietus juos išplovė; nupjovė šieną, bet nesukrovė, ir vėjas išnešiojo⁷⁵. Kasdieniniai rūpesčiai, kurie moterį liečia labiau nei vyrą, nepergalimi net ir didžiausios meilės ir todėl moters gyvenimas visada yra liūdnas ir vargingas. Dėl to ir lietuvių vestuvinės dainos yra liūdnos, ypač dainuojamos

⁷² Įvadinis žodis / *Krivickienė G.* Dainos. P. 12.

⁷³ Lietuvių būdo ypatumai // *Židinys*. 1939. Nr. 7. P. 25.

⁷⁴ Todėl svarbu atkreipti dėmesį, kad rašytinė lietuvių literatūra neturi poetų ar prozininkų, kurie savo humoru ar sąmojum būtų peržengę vidutinybę. F. Kiršos *Pelenai* (I d. 1930, II d. 1937) iš tiesų yra gilios prasmės veikalas, kuriame poetas pliekia politines ir socialines negeroves. Tačiau ne humoras ar sąmojis yra jo esminis skiriamasis bruožas, bet sarkazmas ir ironija. Kirša nesijuokia iš gyvenimo ir žmonių; jis išjuokia juos ir tyčiojasi iš jų. Kažką panašaus, nors ir ne taip aiškiai išreikšta, randame ir „linksmose“ lietuvių tautos dainose.

⁷⁵ Oi liūdna, liūdna

Mano širdelė
Per visą rudenėlį.

O ką pajuto
Širdelė mano?
Bernelį tinginėlį.

Nei artojėlis,
Nei šienpjovėlis,
Nei namų gaspadorius.

Rugius pasėjo,
Nejakėjo,
Vandenėlis išplovė.

Šieną nupjovė,
Nesukavojo,
Vėjeliai išnešiojo.

(Plg. *Balys J.* Lietuvių būdo ypatumai. P. 25.)

sutuoktųjų išvakarėse (vadinamojo mergvakario metu), kada kaimo merginos atsisveikinimui su savo jaunystės drauge susirenka nuotakos troboje ir paskutinio patarnavimo ženklą pina jos kasas⁷⁶.

Vai sakiau neikie, jauna mergele,
Neik per linų laukelį,
Vai užkris, užkris lino žiedelis
Už geltonų kaselių.
Ne vienai dienai, ne adynėlei –
Visam tavo amželiui.⁷⁷

Liūdnai lietuvių mergelės dainuoja ir dirbdamos, nes iš vienos pusės fizinis darbas moteriai yra sunkesnis nei vyrui, o iš kitos pusės daugelis darbų yra neišvengiama gyvos gamtos arda, kas ir sukelia, kaip pajūtis dainose, liūdną nuotaiką. Darbo metu moters vienišumas pasireiškia skaudžiausiai:

Akmuo be kraujo, vanduo be sparnų,
Papartis be žiedelių.
Aš mergužėlė, aš vargdienėlė
Be jauno bernuželio.
Parduosiu žiedą ir vainikėlį,
Samdysiu artojėlį.⁷⁸

Jis turi būti prie šalies ir palengvinti jai gyvenimą. Liūdnos yra ir lietuvių karo dainos, nes jos daugiau vaizduoja moters likimą, nei pasakoja apie karo eigą. Jei vėju atskrenda žinia, jog visi vyrai turi traukti į karą, tai mergelė prašo vėją:

Oi nepūskie, vėjeli,
Nejudykie šakelių,
Nejudykie klevo šakų,
Nebudykie bernelio.⁷⁹

Jeigu bernelis džiaugiasi, kad pašėrė savo bėrą žirgą ir turės kuo žygiuoti į rusų žemę, tai verkianti mergelė primena jam, kad daugiau rūpintųsi laiškais ir ja, o ne karu. Ir bernelis jai pažada:

Neverk, mergužėle,
Balta lelijėle,
Aš tau parašysiu
Margą gromatėlę.⁸⁰

Liūdną lietuvių tautos dainų nuotaiką J. Balys aiškina tuo, kad „dauguma jų yra sukurtos moterų“⁸¹. Moteris yra lietuvių liaudies dainų nešėja. Dar daugiau: lietuvių liaudies daina priklauso

⁷⁶ Kadangi ankstesnės lietuvių vestuvės turėjo beveik kulto pobūdį ir labai ilgai (4–6 dienas) tęsdavosi, tai V. Jungferis yra teisus, tvirtindamas, kad „vestuvinės dainos, kaip jokios kitos, turi savyje visas melodijas ir nuotaikas, kurios iš viso būdingos lietuvių tautos dainoms“. Taip pat jo teiginys, kad „vestuvinėse dainose dažnai prasiveržia betarpiška šelmystė ir stiprus humoras“ atitinka tikrovę (ten pat, p. 56). Tačiau reikia papildyti, kad lietuviškų dainų šelmiškumas dažniausiai liečia piršlį arba svočią, vestuvių svečius ir truputį nuotakos tėvus; tuo tarpu tikrosios jaunosios dainos yra iš esmės atsisveikinimo dainos ir todėl labai liūdnos.

⁷⁷ Dainos. P. 72.

⁷⁸ Dainos tekstas A. Maceinos pateiktas lietuviškai.

⁷⁹ Dainos. P. 150.

⁸⁰ Dainos. P. 149.

⁸¹ Lietuvių būdo ypatumai. P. 25.

moters sričiai. Ji kuria jas, puoselėja ir platina tautoje. Šitaip paaiškinamas ne tik lietuvių tautos dainų lyriškumas bei turinys, bet ir jose slypintis būties jausmo liūdnumas. Moters egzistencija labiau nei vyro surišta su tamsiąja gyvenimo puse, ir tai objektyvuojasi raudomis, kai tiktai moteris savo išgyvenimui nori suteikti meninį pavidalą. Dėl to visi moters poetiniai kuriniai yra liūdni: argi Sappho (Sapfo) kūryboje ryškiausiai nepasireiškia graikiškasis pesimizmas, sudaręs poezijos pagrindą, nepaisant jos šviesaus apoloniškojo apvalkalo? Žinoma, graikų poezijoje meilė yra „tai, ko mylint ilgimasi“, „didžiausias gėris tamsioje žemėje“, o ne raiteliai ir jūreiviai arba pėstininkai. Tačiau Sappho pavaizduotoji meilė yra nelaiminga. Tuo tarpu „Homeras, – sako B. Snellis, – meilę priskiria prie džiaugsmingų gyvenimo apraiškų ir mini ją greta šokio, vyno arba miego; apie nelaimingą meilę jis niekur nekalba“⁸². Sappho meilės aistra yra panaši į mirtį: vedybos atneša skaudžiausią atsiveikinimą; mylinčiųjų išsiskyrimas sukelia ilgesį, o pirmieji erotiški jausmai – bejėgiškumo pojūtį. Dėl to Sappho prašo „visomis varsomis spindinčią deivę Afroditę“, kad ji „rūpesčiais ir graužatimi“ neskaidytų širdies. Poetė skundžiasi, kad mėnulis nusileido, o Plejados paniro gelmėsna, kad valandos bėga, o ji viena turinti miegoti. Ji ilgisi savo brolio ir maldauja Nerėjaus dukteris, kad jos broliui „padėtų sveikam sugrįžti į tėvynę“. Argi šis Sappho ketureilis

O motin, negaliu daugiau
Drobių aš austi! Kipridė
Lieknoji užvaldė mane jau
Ilgesiu mylimojo,

kurį jau Gėtė buvo išvertęs, nėra posmo iš šios lietuvių liaudies dainos brolis dvynys?

Aš atsisakiau savo močiutei,
Aš nuo pusės jau vasarėlės:
Ieškok, močiute, sau verpėjėlės,
Sau verpėjėlės ir audėjėlės.⁸³

Meilė, kuriai moteris yra pašaukta iš prigimties, atskleidžia jai „aistrą nakčiai“, t. y. būties polinkį į savęs sunaikinimą. Ši tendencija prieštarauja „dienos įstatymui“ išgyventi būtį kaip „gražaus pasaulio apstumą“ ir sulaužo visą tvarką⁸⁴. Moters nuovoka – kad savo gimdymo galios dėka ji yra gyvybės šaltinis – ir joje slypinti skaudi nuojauta, kad iš jos išėjusi gyvybė turi savyje mirties daigą, – meta jos egzistencijai tamsų šešėlį. Todėl moters sielos gelmės niekuomet nėra šviesios. Taigi kai moteris kuria ar dainuoja, tai ji tai daro pagal savo esmės „naktinę“ struktūrą, ir jos poezija arba jos dainavimas niekada nepasiekia „klasikinio tobulumo“. Garsiausių pasaulinės literatūros moterų poezijos lyginamoji studija atvertų mums labai pamokantį tolvaizdį į moters būties jausmą.

Lietuvių tautos dainų liūdna nuotaika glūdi ne tiek sunkioje socialinėje moters padėtyje ar tautos pavergime, bet visų pirma moters egzistencijos naktinėje pusėje. Individuali ar tautinė nelaimė dažniausiai yra tik akstinas išreikšti moteryje glūdintį metafizinį liūdesį ir jausmas yra todėl sklidas liūdesio, kad jis kartu yra ir moters būties jausmas.

Parengė Leonardas Sauka

Tautosakos darbai, 1993, t. II (IX), p. 145–149.

Tautosakos darbai, 1994, t. III (X), p. 53–73.

⁸² Die Entdeckung des Geistes. Hamburg, 1949. P. 66.

⁸³ Antologija. P. 72.

⁸⁴ Plg. Jaspers K. Philosophie. Heidelberg, 1948. P. 762–774.